

MARIA PIASZYK

ROLA KATOLICKIEJ SZKOŁY SPOŁECZNEJ W POZNANIU W ZAWODOWYM DOKSZTAŁCANIU ZAKONNIC

Celem artykułu jest przedstawienie roli, jaką odegrała w okresie międzywojennym (1926–1939) Katolicka Szkoła Społeczna w Poznaniu (KSS) w zawodowym dokształcaniu zakonnic na tle ówczesnych potrzeb w tej dziedzinie. Artykuł ma spełniać rolę przyczynku do badań dotyczących zarówno samej KSS, jak i żeńskiego ruchu zakonnego. Na wstępie zaznaczyć trzeba, że nie przeprowadzono dotąd wyczerpujących badań naukowych ani nad działalnością KSS, ani nad zawodowym dokształcaniem zakonnic¹.

Podstawę źródłową artykułu stanowiły przede wszystkim materiały archiwalne zgromadzone w Archiwum Państwowym Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego² oraz w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu³, a także praca dyplomowa Heleny Leśniewskiej (szarej urszulanki), napisana na Wydziale Pedagogicznym Wolnej Wszechnicy Polskiej pod kierunkiem Heleny Radlińskiej⁴. Praca ta ma charakter źródła, ponieważ oparta została

---

¹ O powstaniu Katolickiej Szkoły Społecznej w Poznaniu (dalej skrót: KSS) traktuje praca: M. Banaszak. *Narodziny Katolickiej Szkoły Społecznej w Poznaniu*. „Chrześcijanin w świecie” 30:1974 nr 4 s. 82–93. Prace nad zawodowym przygotowaniem zakonnic prowadzi się w ramach Instytutu Geografii Historycznej Kościoła w Polsce KUL.

² Wojewódzkie Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego (dalej skrót: APMP) posiada 21 jednostek archiwalnych dotyczących KSS, które zawierają m.in.: korespondencję w różnych sprawach kursów oraz Wyższego Katolickiego Studium Społecznego, akta dotyczące pomieszczeń i terminów kursów, spraw finansowych, wykładowców, programów nauczania, planów zajęć, a także spisy uczestników dwóch kursów, mianowicie IV z r. 1933 i VI z r. 1935, podania z załącznikami w postaci świadectw, przykładowe prace niektórych uczestników, prace z praktyk wakacyjnych w latach 1934–1935.

³ Archiwum Kurii Archidiecezjalnej w Poznaniu (dalej skrót: AKAP) posiada 11 jednostek archiwalnych (teczek), które zawierają głównie akta Wyższego Katolickiego Studium Społecznego, przede wszystkim streszczenia książek o tematyce społecznej. Jedna z nich zawiera 44 ankiety, inna zaś pracę s. Jadwigi Wieczorek o historii zgromadzenia słuźebniczek pleszewskich, napisaną pod kątem działalności społecznej tego zgromadzenia.

⁴ *Dokształcanie wychowawców. zakładów opiekuńczych*. Z przedmową H. Radlińskiej. Warszawa 1937. Prace dyplomowe Sekcji Społeczno-oświatowej Wydziału Pedagogicznego Wolnej Wszechnicy Polskiej.

na źródłach dziś już prawie niedostępnych, a jej autorka pełniła w wyżej wymienionym doksztalcaniu rolę instruktorki, prelegentki i kierowniczkę kursów organizowanych nie tylko przez KSS w Poznaniu, lecz także przez władze państwowe w Warszawie⁵. W artykule wykorzystano również inne źródła i opracowania, które wymieniono w przypisach. Podkreślić też trzeba, że zdekompletowane podczas ostatniej wojny archiwalia nie pozwalają ukazać pełnego obrazu działalności KSS w dziedzinie zawodowego doksztalcania zakonnic. Stosunkowo najwięcej materiału zachowało się dla prowadzonego przez KSS doksztalcania wychowawczyń zamkniętych zakładów opiekuńczych, realizowanego drogą kursów dla czynnych wychowawców. Znikoma natomiast liczba przekazów źródłowych dotyczących kształcenia zakonnic w innych kierunkach daje jedynie ogólną, mniej lub więcej dokładną, orientację w tym zagadnieniu.

CEL I ZADANIA KATOLICKIEJ SZKOŁY SPOŁECZNEJ

Katolicka Szkoła Społeczna została erygowana jako odrębna instytucja kościelna archidiecezji poznańskiej dn. 13 czerwca 1927 r.⁶ Powstała ona w określonym celu, a, przygotowania do jej ukonstytuowania trwały dość długo⁷. Głównym celem i zadaniem KSS określonym przez jej statut było szerzenie i pogłębianie katolickich zasad społecznych oraz przygotowanie świeckich kierowników Akcji Katolickiej⁸. Zgodnie ze sformułowanym przez statut celem władze KSS nakreśliły jej następujący program działania: „1. Ułatwić zdobycie potrzebnych wiadomości teoretycznych i wyszkolenia praktycznego osobom pracującym w akcji społecznej. 2. Umożliwić uzupełnienie kadr zawodowych pracowników społecznych siłami odpowiednio przygotowanymi 3. Zaznajamiać szersze warstwy społeczeństwa z głównymi zasadami nauki społecznej i na jej tle prowadzić je do poznania obowiązków społecznych”⁹. Chodziło zatem, jak z powyższego wynika, o przygotowanie kierowników Akcji Katolickiej, o podniesienie kwalifikacji zawodowych pracowników zakładów kościelnych, o wywieranie wpływu na szerokie warstwy społeczeństwa i o urabianie ich poglądu na sprawy społeczne, zgodnego z zasadami ówczesnej nauki społecznej Kościoła. Kształceniu kierowników Akcji Katolickiej służyć miało przede wszystkim Katolickie Studium Społeczne, które otrzymało w czerwcu 1937 r. prawa państwowe szkół wyższych i nazwę Wyższego Katolickiego

⁵ Mówi o tym H. Radlińska w przedmowie do pracy H. Leśniewskiej: tamże s. III–IV.

⁶ Banaszak, jw s. 92.

⁷ Tamże s. 84 n.

⁸ Tamże s. 91–93.

⁹ *Powstanie i pierwsze prace Katolickiej Szkoły Społecznej w Poznaniu*. „Przewodnik Społeczny” R. 9:1928 nr 3 s. 127.

Studium Społecznego¹⁰. Zaznajamianiem zaś szerokich warstw społeczeństwa z zasadami katolickiej nauki społecznej zajmować się miała przede wszystkim sama Akcja Katolicka i przygotowani przez Wyższe Katolickie Studium Społeczne świeccy kierownicy. Celom tym służyć miały również różne spotkania i krótkoterminowe kursy dla grup osób rekrutujących się z różnych warstw społecznych. Dla podnoszenia kwalifikacji zawodowych czynnych pracowników zakładów kościelnych organizowano kursy doszkalcające, od których KSS rozpoczęła swą działalność. Zawodowe doszkalcanie zakonnic było zatem jednym z celów KSS. Cel ten wynikał z aktualnych potrzeb, o czym będzie mowa niżej. Pierwszym środkiem jego realizacji były kursy doszkalcające.

KURSY DOKSZTAŁCAJĄCE DLA CZYNNYCH WYCHOWAWCÓW KOŚCIELNYCH ZAKŁADÓW OPIEKUŃCZYCH

Organizowaniem wyżej wymienionych kursów zajęła się KSS dzięki propozycji Związku Towarzystw Dobroczynności „Caritas”¹¹ już w r. 1926, a więc przed oficjalną erekcją szkoły. Zakres tej działalności rozszerzyła KSS znacznie w latach późniejszych, szczególnie w 1. połowie lat trzydziestych. Podjęcie jej łączyło się z ogólnymi potrzebami społecznymi, a zwłaszcza z potrzebami kościelnych zakładów wychowawczych. Pierwsza wojna światowa zwiększyła pokaźnie liczbę sierot i dzieci pozbawionych opieki. W pierwszych latach niepodległości palącą potrzebą stało się zabezpieczenie losów tychże dzieci. Z tego też powodu zarówno władze państwowe, zwłaszcza MPiOS, jak i społeczeństwo włożyły wiele wysiłku w prace dotyczące zapewnienia opieki sierotom wojennym, a także w działalność repatriacyjną dzieci. Od r. 1914 do 1929 powstało 248 nowych zakładów opiekuńczych¹². Na skutek zaś coraz sprawniejszej działalności wydziałów opieki społecznej bardzo szybko zorientowano się w brakach i potrzebach istniejących wówczas zakładów. Posiadamy bardzo wiele współczesnych wypowiedzi na ten temat¹³. Wynika z nich, że

¹⁰ *Sprawozdanie Katolickiej Szkoły Społecznej za rok 1928*. „Przewodnik Społeczny” R. 11: :1930 nr 1 s. 6.

¹¹ Związek Towarzystw Dobroczynności „Caritas” w Poznaniu utworzony został przez kardynała Edmunda Dalbora w r. 1917 (pismo „Caritas” do bpa Tymienieckiego z dn. 21 V 1926 nr 1160/26. Akta Kurii Diecezjalnej Łódzkiej nr 85/A). Około r. 1925 powstał Poznański Okręg „Caritas”, który z kolei został zreorganizowany i na jego miejsce powołano Instytut „Caritas”, erygowany przez kardynała Augusta Hlonda jako Instytut Kościelny „Caritas” dn. 31 XII 1935 r. (pismo Poznańskiego okręgu „Caritas” z dn. 27 XI 1930 nr 3218/30, AKAP/KA 14994 [sygn. tymczasowa] oraz pismo ks. E. Wołkowskiego do bpa Dymka z dn. 15 I 1933 nr 18610/35, AKAP/KA 14994 [sygn. tymczasowa]).

¹² Leśniewska, jw. s. 1.

¹³ O potrzebach tych dowiadujemy się m.in. z prac: B. Krakowski. *Stan opieki nad dziećmi w Polsce i najpilniejsze w tej dziedzinie potrzeby*. „Opieka nad dzieckiem” 1925 s. 154–158; J. Cz.

m.in. dotkliwie odczuwano brak odpowiedniego, fachowo wykształconego personelu wychowawczego, co rzutowało na ogólny poziom zakładów opiekuńczych. Władze państwowe, chcąc podnieść poziom tych zakładów, wydały rozporządzenie o nadzorze i kontroli państwa nad działalnością instytucji opiekuńczych, zapewniając sobie przez to możliwość wpływania drogą inspekcji na podnoszenie poziomu pracy i życia w zakładach¹⁴. W ślad za tym rozporządzeniem wydano następne, dotyczące m.in. kwalifikacji kierowników zakładów¹⁵. Skutkiem wyżej wymienionych stwierdzeń, a zwłaszcza wzmożonej kontroli państwa i następujących po sobie rozporządzeń, było podjęcie akcji zawodowego doszkalania wychowawców zakładów opiekuńczych. Początek jej sięga r. 1919¹⁶. Największe rozmiary przybrało doszkalanie czynnych wychowawców przez krócej lub dłużej trwające kursy pod nadzorem władz państwowych. Największe ich nasilenie miało miejsce w latach 1927–1936¹⁷. KSS włączyła się w tę akcję, jak już wspomniano, w r. 1926. Pierwsze kursy, to znaczy w r. 1926/27, organizowała z inicjatywy „Caritasu”¹⁸. Następne natomiast (w sumie siedem kursów) organizowała z własnej inicjatywy. Prowadzono je w latach 1931–1937, z czego trzy w r. 1931/32. Kursy te były aprobowane przez władze państwowe i prowadzone według ich programu¹⁹, o czym będzie jeszcze mowa niżej. Dokładne dane — dotyczące liczby osób biorących udział w kursach oraz mówiące o ich kwalifikacjach, miejscu zamieszkania i pracy, a także o latach praktyki itp. — posiadamy odnośnie do kursów zorganizowanych z inicjatywy i przy współudziale „Caritasu” oraz do sześciu kolejnych kursów zorganizowanych przez samą KSS. Nie zachowały się dane dla ostatniego (siódmego) kursu z r. 1937. Dowiadujemy się o jego istnieniu jedynie z drukowanego ogłoszenia, które mówi, że kurs ten miał rozpocząć się 28 kwietnia 1937 r., składał się, jak poprzednie, z dwóch serii i był ostatnim tego rodzaju kursem zorganizowanym przez KSS²⁰. Celem kursów prowadzonych przez KSS było oczywiście również podniesienie kwalifikacji zawodowych wychowawczyń zakładów kościelnych, którymi były, jak

Babicki. *Przygotowanie wychowawców w zakładach zamkniętych*. Tamże s. 39 nn.; *Sprawozdanie Departamentu Opieki Społecznej za rok 1925*. „Praca i Opieka Społeczna” 15:1935 z. 3 s. 22 n.

¹⁴ Rozporządzenie Prezydenta RP z dn. 22 IV 1927 r. Dz. U. RP nr 40 poz. 354.

¹⁵ Rozporządzenie dotyczące kwalifikacji kierowników zakładów MPIOS z dn. 10 X 1927 r. Dz. U. RP nr 100 poz. 866.

¹⁶ Leśniewska, jw. s. 4.

¹⁷ Tamże s. 5 nn.

¹⁸ Por. ogłoszenie w „Przewodniku Miłosierdzia” R. V/8:1926; APmP. KSS 1/57; Powstanie i pierwsze prace KSS s. 127; pismo „Caritas” do bpa Tymienieckiego z dn. 21 V 1926 cytowane w przyp. 11.

¹⁹ Pismo Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego do dyr. KSS z dn. 1 XII 1927. nr 11456/27 V z załącznikami: np. z odpisem pisma MPIOS z 28 XI 1927 nr 6070/0 (APmP. KSS 1/48, 1/49, 1/50).

²⁰ APmP. KSS 10

to później wykażemy, przede wszystkim zakonnice. Zjawisko wspomnianego wyżej niskiego poziomu kwalifikacji zawodowych personelu wychowawczego w zakładach opiekuńczych było, jak już wspomniano, zjawiskiem powszednim i dotyczyło także personelu zakonnego. Poziom wykształcenia zakonnice był różny, uzależniony zarówno od wymagań stawianych przez poszczególne zgromadzenia nowo wstępującym, jak też od rozmiarów prowadzonego przez nie doksztalcania swych członkiń. Miał on też swe uwarunkowanie historyczno-społeczne²¹. Problem ten nie został, jak wspomniano wyżej, naukowo opracowany. Na podstawie dotychczasowych badań na ten temat wiadomo, że wykształcenie zakonnice utrzymywało się w granicach ogólnego poziomu wykształcenia kobiet w ówczesnej Polsce, niekiedy zaś przedstawiało się pomysłniej²². Poziom wykształcenia zakonnice pracujących w zakładach wychowawczych i biorących udział w kursach organizowanych przez KSS obrazuje tab. 1. W tabeli tej uderza przede wszystkim bardzo wysoki odsetek osób z wykształceniem na poziomie szkoły powszechnej (66,8). Na podstawie natomiast zachowanych życiorysów osób biorących udział w kursie IV (1933 r.) stwierdzamy, że kilkanaście z nich ukończyło zaledwie kilka klas szkoły powszechnej, w tym także szkołę czteroklasową²³. Wśród kursantek posiadających wykształcenie średnie przeważały te, które ukończyły średnie szkoły zawodowe (por. tab. 1.). Uderza też całkowity brak osób z ukończonymi studiami wyższymi i bardzo mała liczba tych, które ukończyły średnie szkoły ogólnokształcące. Pokrywa się to z wynikami badań nad poziomem wykształcenia zakonnice i nad doksztalcaniem ich przez zgromadzenia²⁴. Z badań tych wiemy, że wśród zakonnice posiadających wykształcenie średnie przeważają zdecydowanie te, które ukończyły średnie szkoły zawodowe, np. pielęgnarskie, ochroniarskie, pedagogiczne. W tych też głównie kierunkach kształciły zgromadzenia swe członkinie, i to w całkowitej zależności od prac przez nie prowadzonych i wynikających z nich potrzeb. Tabela 1 pozwala porównać poziom wykształcenia uczestników kursów organizowanych przez KSS w Poznaniu i przez władze państwowe w Warszawie. Zauważamy, że poziom wykształcenia uczestników kursów warszawskich był znacznie wyższy i że dużo mniejszy był odsetek osób posiadających wykształcenie w granicach szkoły powszechnej (37,8) oraz znacznie wyższy odsetek osób z wykształceniem średnim ogólnym i wyższym. Fakt ten tłumaczy Helena Leśniewska tym, że „[...] kursy w Warszawie, mając duże możliwości selekcji, wybierają kandydatów o lepszych kwalifi-

²¹ Por. M. Piaśzyk. *Żeńska grupa zakonna w Polsce międzywojennej na przykładzie Zgromadzenia Sióstr Urszulanek SJK*. W: *Zakony żeńskie w Polsce międzywojennej*. Lublin 1978 s. 88 nn. *Materiały do dziejów Kościoła w Polsce* 6.

²² Fakt ten zauważono np. w zgromadzeniu urszulanek SKJ (por. tamże s. 91 n.). Stan ten potwierdzają również badania prowadzone w IGHP KUL.

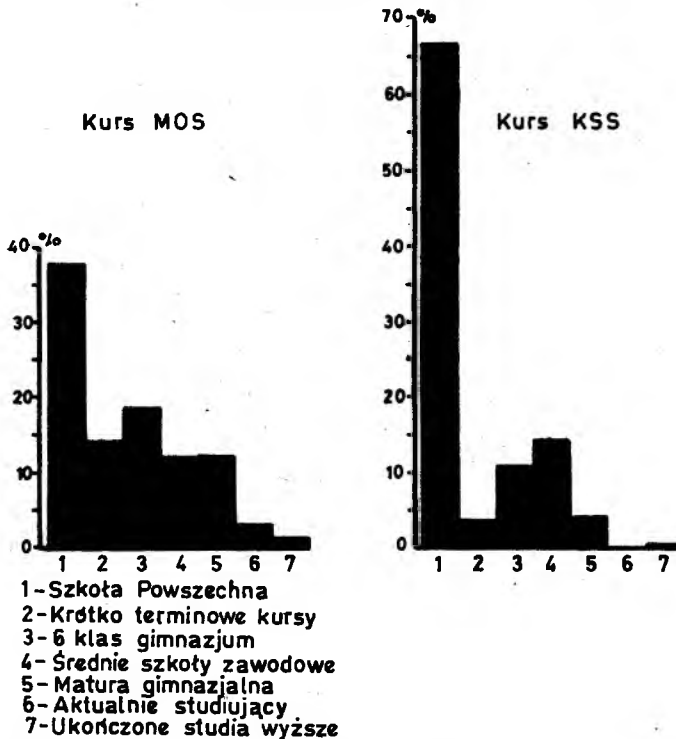
²³ *APMP. KSS* 9/5, 7, 18, 21–23, 26, 41 itp.

²⁴ *Materiały IGHP KUL*.

Tabela 1. Poziom wykształcenia osób biorących udział w kursach warszawskich i poznańskich w latach 1925-1935

L.p.	Rodzaj wykształcenia	Kursy warszawskie (MOS)		Kursy poznańskie (KSS)	
		Liczba osób	%	Liczba osób	%
1.	Szkoła Powszechna	259	37,8	215	66,8
2.	Krótkoterminowe kursy	97	14,2	12	3,7
3.	6 klas gimnazjalnych	129	18,8	35	10,9
4.	Semin. ochroniarskie	37	5,4	7	2,2
5.	Semin. nauczycielskie	30	4,4	15	4,7
6.	Średnia szkoła zawod.	5	0,4	20	6,2
7.	Szkoła dla wychow. w Czarnym Borze k/Wilna	13	1,9	4	1,2
8.	Matura gimnazjalna	84	12,3	13	4,0
9.	Aktualnie studiujący	21	3,1	—	—
10.	Ukończone studia wyższe	10	1,4	1	0,3
Razem:		685	100,0	322	100,0

Tabelę opracowano na podstawie materiałów zawartych w cytowanej pracy H. Leśniewskiej.

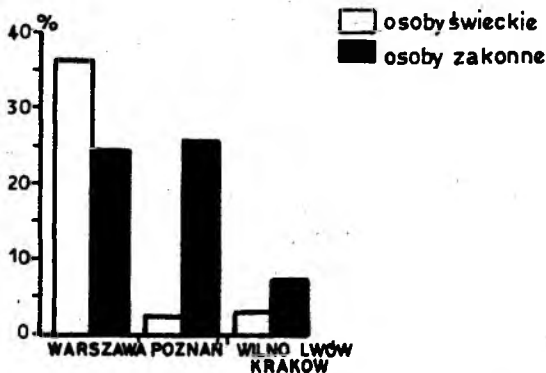

Poziom wykształcenia biorących udział w kursach warszawskich i poznańskich w latach 1925-1935

kacjach, pierwszeństwo mają przy tym kierownicy. Do Poznania zgłaszają się przeważnie wychowawczynie zakonnice, które nie mogły dostać się do Warszawy²⁵. Stwierdza również: „Osoby mające studia wyższe nie tylko na kursach, lecz i wśród personelu zakładowego należą do wyjątków. Są to przeważnie ludzie pracujący ideowo, wśród nich większość należy do personelu zakonnego²⁶. Liczba zakonnice biorących udział w kursach warszawskich była dość pokaźna i wynosiła 277 osób, co stanowiło 40,4% wszystkich uczestników (por. tab. 2). Z tabeli tej wynika także, iż na 322 osoby, które ukończyły kursy

Tabela 2. Uczestnicy kursów dla wychowawców zakładów opiekuńczych w latach 1925–1935 (oprac. na podstawie materiałów zawartych w cyt. pracy H. Leśniewskiej)

Miejsce kursu	Osoby świeckie			Zakonnice			Razem		
	liczba	%	% liczby ogólnej	liczba	%	% liczby ogólnej	liczba	%	% liczby ogólnej
Warszawa	408	59,6	36,2	277	40,4	24,6	685	100	60,8
Poznań (KSS)	30	9,3	2,7	292	90,7	25,9	322	100	28,6
Wilno									
Lwów	35	29,2	3,1	85	70,8	7,5	120	100	10,6
Kraków									
Ogółem	473	—	42	654	—	58	1127	—	100

Uczestnicy kursów dla wychowawców zakładów opiekuńczych w latach 1925–1935

²⁵ Leśniewska, jw. s. 25.

²⁶ Tamże.

organizowane przez KSS w Poznaniu, tylko 30, a więc zaledwie 9,3%, było osobami świeckimi, reszta natomiast (90,7%) — zakonnicami. Zaznaczyć jednak wypada, że osoby podane jako świeckie mogły być, i zapewne były w większości, członkiniami zgromadzeń bezhabitowych. Świadczyć o tym może fakt, że podały one jako miejsce pracy zakłady prowadzone przez zgromadzenia bezhabitowe²⁷. Przypuszczać zatem można, że w kursach organizowanych przez KSS brały udział najprawdopodobniej wyłącznie zakonnice. Problem zawodowego dokształcania zakonnice pracujących w zamkniętych zakładach wychowawczych był rzeczą ważną, gdyż — jak to wyżej wskazano — poziom ich wykształcenia nie był wysoki, podobnie zresztą jak ogółu osób pracujących w tego typu zakładach. Zakonnice natomiast, zarówno habitowe jak i bezhabitowe, prowadziły wówczas wiele instytucji opiekuńczych i nie tylko własnych, lecz także należących do samorządów lub osób prywatnych. W r. 1935 na przykład (stan z 31 III) istniało w Polsce razem 910 zarejestrowanych zakładów dla dzieci i młodzieży, z czego pod opieką osób zakonnych znajdowało się 528²⁸ czyli 58% ogólnej liczby zakładów. Personel natomiast wychowawczy pracujący w tych zakładach liczył w tym roku 2135 osób, wśród których były 1072 zakonnice, czyli 50,2%²⁹. Zawodowe dokształcenie tych osób wymagało zatem planowej akcji. Łączyło się to bowiem ze sprawą ogólnego poziomu zakładów, także kościelnych, które pomimo oporów ze strony Kościoła podlegały wówczas nadzorowi władz państwowych i musiały się stosować do ich zarządzeń i wymagań³⁰. Zakonnice pracujące w zakładach dokształcały się w rozmaity sposób, głównie jednak na kursach organizowanych przez różne ośrodki, przy czym największą ich liczbę dokształcano na kursach organizowanych przez KSS w Poznaniu (por. tab. 2). O poziomie tego dokształcania świadczą m.in. także programy kursów oraz wykaz osób prowadzących kursy.

Programy kursów

Jak już wspomniano, kursy organizowane przez KSS w Poznaniu aprobowane były przez władze państwowe i opierały się na programie przez nie zatwierdzonym. Program kursów dla czynnych wychowawców zamkniętych zakładów opiekuńczych, ogólnie biorąc, kształtował się w Polsce powoli od r. 1919, to znaczy od pierwszego kursu zorganizowanego przez MPIOS w War-

²⁷ Ze spisu uczestniczek kursu według województw (kurs IV 1933 r. APMP. KSS 8) wynika, że brały w nim udział osoby pracujące w Mariówce w zakładzie należącym do bezhabitowego zgromadzenia służek NMP. Udało się też stwierdzić, że w kursie VI (r. 1935) również brały udział siostry z tego zgromadzenia (APMP. KSS 12/2-6 i 12/15). O tym, że kursy KSS były przeznaczone głównie dla zakonnice, mówi także jedno z pism KSS (APMP. KSS 10).

²⁸ Leśniewska, jw. s. 22.

²⁹ Tamże.

³⁰ Por. Piaszyk, jw. s. 194 przyp. 134.

szawie³¹. Zakres przerabianego na kursach materiału rozszerzał się stopniowo w miarę potrzeb słuchaczy. O potrzebach tych oraz o ich rozmiarach dowiadzano się drogą kontaktu z osobami biorącymi udział w kolejnych kursach. Po różnych próbach i doświadczeniach MPiOS wydało program obowiązujący wszystkie kursy dokształcające wychowawców zakładowych³². Program ten opierał się na rozporządzeniu z 10 X 1927 r., dotyczącym kwalifikacji kierowników zakładów opiekuńczych. Wymagał on od zgłaszających się na kursy ukończenia przynajmniej siedmioklasowej szkoły powszechnej³³. Program przewidywał cztery grupy przedmiotów, mianowicie przedmioty ogólne, specjalne, praktyczne oraz dodatkowe (por. tab. 3). Oprócz wyżej wymienionych przedmiotów słuchaczy obowiązywały odczyty uzupełniające w wymiarze dwóch godzin na każdy temat. Tematami tych odczytów były m.in.: okres dojrzewania, alkoholizm, palenie tytoniu, dziecko nerwowe, gruźlica wieku dziecięcego, opieka higieniczno-lekarska nad dzieckiem³⁴. Wyżej wymieniony program ogółem przewidywał 350 godzin wykładów i co najmniej 36 godzin przeznaczonych na zwiedzanie różnych zakładów opiekuńczych. Był on zbudowany w ten sposób, aby wychowawca posiadał po odbyciu kursu, przynajmniej w zarysie, podstawowe wiadomości z dziedziny wychowania zakładowego oraz uzyskał pewien pogląd na rozwój kultury. Program ten uległ z biegiem czasu dalszym modyfikacjom, o czym możemy się przekonać porównując tabele 3 i 4. Pomimo że MPiOS ogłosiło program ten (tab. 3) jako obowiązujący już po r. 1927, to jednak widzimy uderzające podobieństwo pomiędzy nim a programem kursów zorganizowanych przez KSS w r. 1926/27 (tab. 3). Z powyższego przypuszczać możemy, że KSS opracowała swój program, kie-

Tabela 3. Programy kursów dla czynnych wychowawców zakładów opiekuńczych

Program MPiOS (wzór wyd. po r. 1927)	Program KSS — kurs 1926/27 r.
1. Przedmioty ogólne	1. Przedmioty ogólne
1. Psychologia ogólna 12 (godz.)	1. Zasady psychologii ogólnej 11 (godz.)
2. Fizjo- i psychologia dziecka 12 „	2. Fizjo- i psychologia dziecka 14 „
3. Poradnictwo zawodowe 10 „	3. Psychologia wieku dziecięcego 17 „
4. Prawne podstawy opieki społecznej 10 „	4. Opieka społeczna nad dzieckiem 30 „
5. Ogólne zasady higieny i ratownictwa 14 „	5. Ogólne zasady higieny i wychowania fizycznego 10 „
6. Zarys historii wychowania 20 „	

³¹ Leśniewska, jw. s. 4, 7.

³² Tamże s. 8.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże s. 9.

II. Przedmioty specjalne

1. Wychowanie dziecka opuszczonego	40	..
2. Podstawy wychowania religijnego	10	..
3. Czytelnictwo dziecięce	10	..
4. Zarys wychowania przedszkolnego	6	..
5. Rachunkowość w zakładzie	20	..

III. Przedmioty praktyczne

1. Rysunki i zdobnictwo	40	..
2. Zajęcia przyrodnicze	20	..
3. Wychowanie fizyczne	40	..
4. Technika widowisk dziecięcych	10	..
5. Wycieczki i zwiedzanie	6	..

IV. Przedmioty dodatkowe

1. Nauka o Polsce	40	..
2. Prelekcje i przedmioty uzupełniające	30	..
Ogółem	350	..

II. Przedmioty specjalne

1. Teoria wychowania gromadnego	8	..
2. Podstawy wychowania gromadnego	5	..
3. Wychowanie religijno-moralne	9	..
4. Etyka społeczno-wychowawcza	4	..
5. Organizacja życia w zakładzie	22	..

III. Przedmioty praktyczne

1. Roboty ręczne	7	..
2. Zajęcia przyrodnicze	9	..
3. Rozrywki i ćwiczenia	8	..
4. Śpiew i przedstawienia w zakładzie	7	..

IV. Przedmioty dodatkowe

1. Nauka obywatelska	6	..
2. Przedmioty uzupełniające	17	..
Ogółem	184	..

Podstawa: cytowana praca H. Leśniewskiej i archiwalia APMS. KSS 1/40-41

Tabela 4. Programy kursów dla czynnych wychowawców zakładów opiekuńczych (według H. Leśniewskiej)

Program KSS — kurs IV (1934) i V (1935)

I. Przedmioty ogólne

1. Psychologia ogólna	16	godz.
2. Psychologia wychowawcza	25	..
3. Pedagogika z uwzględnieniem dzieci opuszczonych	46	..
4. Ćwiczenia z pedagogiki	25	..
5. Prawne podstawy opieki społecznej	16	..
6. Ogólne zasady higieny i ratownictwa	20	..
7. Wychowanie obywatelskie	12	..

II. Przedmioty specjalne

1. Formy opieki nad dzieckiem	15	..
-------------------------------	----	----

Program MOS — 1936 r.

I. Przedmioty ogólne

1. Podstawy psychologii ze szczególnym uwzględnieniem psychologii dziecka	26	godz.
2. Podstawy pedagogiki ze szczególnym uwzględnieniem wychowania w zakładach	40	..
3. Ćwiczenia z pedagogiki	20	..
4. Podstawy socjologiczne wychowania z uwzględnieniem metod badania środowiska	14	..
5. Rozwój fizyczny dziecka, higieny i ratownictwo	25	..

II. Przedmioty specjalne

1. Prawne podstawy opieki spo-
----

2. Podstawy wychowania religijnego	16	..	łecznej	10	..
3. Administracja i organizacja zakładów wychowawczych	15	..	2. Formy opieki nad dzieckiem	20	..
4. Czytelnictwo dziecięce	12	..	3. Organizacja zakładów opieki z uwzględnieniem gospodarki zakładów	20	..
5. Organizacja życia dzieci w wieku przedszkolnym	8	..	4. Zwiedzanie	15	..
6. Rachunkowość w zakładach	10	..			

III. Przedmioty praktyczne

1. Roboty ręczne	45	..
2. Wychowanie fizyczne	30	..
3. Zajęcia przyrodnicze	16	..
4. Technika widowisk dziecięcych	15	..
5. Zwiedzanie i omawianie obiektów zwiedzanych	48	..
Ogółem	390	..

III. Przedmioty praktyczne

1. Rachunkowość	14	..
2. Wychowanie fizyczne	40	..
3. Technika zajęć pozaszkolnych (wycieczki, widowiska, zdobnictwo, organizacja czytelnictwa, zajęcia przyrodnicze)	96	..
Ogółem	370	..

rując się wytycznymi MPIOS. Z pisma KSS do Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego z dn. 18 XI 1927³⁵ dowiadujemy się o tym, że KSS starała się o uzyskanie aprobaty władz państwowych dla organizowanych przez siebie kursów oraz że wśród organizatorów i wykładawców kursów znalazł się przedstawiciel MPIOS. Był nim Jan Czesław Babicki³⁶. Do wyżej wymienionego pisma dołączono program kursu oraz wykaz wykładawców, do których należeli fachowcy z różnych dziedzin (por. tab. 5). Kurs ten, podobnie jak i następne, składał się z dwóch serii przewidzianych przez program, z których pierwsza odbyła się 21 IX–19 X 1926 r., druga natomiast 3 XI–3 XII 1927 r. W przerwie między seriami słuchaczki kursu wracały do swej pracy w zakładzie. Czas między obu seriami przeznaczony był zarówno na prywatne studium i opanowanie materiału poznanego na kursie, jak i na napisanie zadanych prac oraz na próbę zastosowania zdobytych wiadomości w życiu praktycznym, czyli w konkretnej pracy w zakładzie. Dwuseryjność stanowiła zasadniczą różnicę pomiędzy kursami KSS a kursami prowadzonymi przez inne ośrodki³⁷. Przerwa pomiędzy wykładami obu serii miała doniosłe znaczenie. Wychowawczynie miały bowiem możliwość skonfrontowania teorii z praktyką oraz wypowiedzenia swoich uwag i spostrzeżeń na ten temat po przybyciu na drugą serię kursu. Miało to zapewne również pewien wpływ na dalsze kształtowanie się programów kursów. Wypowiedzi uczestniczek kursu na temat konfrontacji teorii z praktyką uzyskiwano drogą ankiet, dyskusji oraz osobistych kontaktów i roz-

³⁵ Pismo z 18 XI 1927. APMP. KSS I/40–41.

³⁶ Jan Czesław Babicki był pracownikiem MPIOS, naczelnikiem wydziału opieki nad dziećmi i młodzieżą.

³⁷ Leśniewska, jw. s. 9.

mów, słuchaczek z dyrektorką kursów. W KSS czynna była bowiem nie tylko zaopatrzona w odpowiednią lekturę czytelnia, lecz także pokój konsultacyjny, do którego kursantki zgłaszać się mogły na osobiste rozmowy i konsultacje. Miało to zapewne dodatni wpływ zarówno na uczestniczki, jak i na organizatorów kursu. Pozwalało bowiem organizatorom dostosowywać wykłady i zajęcia kursów do potrzeb uczestniczek. Z tego, co wyżej powiedziano, wynika, że dwuseryjność kursów organizowanych przez KSS uznać należy za bardzo pozytywną, ułatwiającą możliwie najlepsze wykorzystanie zdobytych wiadomości. Poza zasadniczą różnicą, która polegała na dwuseryjności, programy kursów KSS były niemal identyczne z programami MPiOS, o czym możemy się przekonać analizując tab. 3 i 4. Największą różnicę stanowił w nich wymiar godzin przewidzianych na poszczególne przedmioty (por. np. tab. 3). Poziom kursów organizowanych przez KSS

O poziomie kursów organizowanych przez KSS wnioskować możemy nie tylko na podstawie wyżej przedstawionych programów, lecz także na podstawie zestawienia nazwisk wykładowców (tab. 5 i 6). Załączone tabele mówią nam, że wykłady i zajęcia na kursach KSS prowadzone były w większości przez dobre siły. Byli nimi niekiedy pracownicy uniwersytetu, częściej osoby nauczające w szkołach średnich. Na tej podstawie sądzić można, że

Tabela 5. Wykładowcy kursu dla wychowawców z r. 1926/27

1. Babicki Jan Czesław, pracownik MPiOS	Podstawy wychowania gromadnego
2. Baranowski Zygmunt, ks. dr	Wychowanie religijno-moralne w zakładzie
3. Heysing	Śpiew w zakładzie
4. Jonscher Karol, prof. doc.	Ogólne zasady higieny i wychowania fizycznego
	Walka z chorobami zaraźliwymi
5. Kozłowski Edward, ks. dr	Etyka społeczna i wychowawcza
6. Kuleszowa	Nauka przyrody w zakładzie
7. Niesiolowski Andrzej, dr	Nauka obywatelska
8. Ozdowska	Przedstawienia w zakładzie
9. Szuman Stefan, prof. doc.	Zasady psychologii ogólnej, Fizjologia i patologia dziecka
10. Szumanówna Wanda, kier. kursu	Psychologia okresu młodzieńczego i psychologia grupy, organizacja życia w zakładzie
12. Wilczyński Stefan	Opieka społeczna nad dziećmi i młodzieżą
13. Gantkowski Paweł, prof. dr	Walka z alkoholizmem

Podstawa: Program kursu, pismo KSS do Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu z dn. 18 XI 1927 APMP. KSS 1/41 oraz *Powstania i pierwsze prace KSS* s. 128.

Tabela 6. Wykładowcy kursu dla wychowawców z r. 1933 (kurs IV)

1. Babicki Jan Czesław	Teoria wychowania gromadnego
2. Baranowski Zygmunt, ks. dr	Podstawy wychowania religijnego
3. Domańska B.	Wychowanie fizyczne
4. Jaworska Julia	Czytelnictwo dziecięce

5. Leśniewska Helena, kier. kursu	Teoria wychowania gromadnego, wykłady uzupełniające
6. Lewańska Maria	Czytelnictwo dziecięce
7. Noskowski Zygmunt	Technika widowisk dziecięcych
8. Posadzowa Stefania	Wychowanie przedszkolne
9. Rudawski	Slöjd
10. Szczurkiewicz Tadeusz, dr	Psychologia ogólna Poradnictwo zawodowe
11. Szumanówna Wanda	Wykłady uzupełniające
12. Uchocka Maria, dr	Higiena, wykłady uzupełniające
13. Wachowski Marian, dr	Psychologia dzieci i młodzieży
14. Żakówna	Nauka o Polsce

Podstawa: Sprawozdanie z kursu IV (1933) KSS, załącznik do pisma KSS do MOS z dn. 2 XI 1933 nr 819/33. APMP. KSS 8.

wykłady i zajęcia prowadzone na kursach były na odpowiednim poziomie. Nie jest, oczywiście, zadaniem niniejszego artykułu szczegółowe omówienie poziomu naukowego i dydaktycznego kursów, lecz chodzi przede wszystkim o zwrócenie uwagi na to, że były one zasadniczo prowadzone według ram narysowanych przez kompetentne władze państwowe oraz uznane przez te władze za wystarczające. Osoby kończące kursy otrzymywały bowiem dyplomy przyznające im prawa pracowników kwalifikowanych. Osoby otrzymujące dyplom obowiązane były nie tylko wysłuchać wszystkich prowadzonych na kursie wykładów, lecz także napisać kilka prac i referatów oraz zdać przepisane egzaminy. Egzaminy zdawały przed komisją, w skład której wchodził także przedstawiciel ministerstwa. Musiały one również brać udział w hospitacjach różnego typu zakładów oraz w zajęciach dodatkowych, takich jak filmy, prelekcje, pokazy zajęć pozalekcyjnych, wychowania fizycznego itp. Ogólny poziom kursów prowadzonych przez KSS odpowiadać musiał poziomowi równolegle prowadzonych kursów MPiOS. Stopień zaś dobrego wykorzystania kursu przez osoby biorące w nim udział uzależniony był również w jakiejś mierze od przygotowania, z jakim przystępowały do odbycia kursu. Przygotowanie to było jednak różne. Powiedzieliśmy już, że grupy biorące udział w kursach KSS odznaczały się stosunkowo dużym odsetkiem osób, których wykształcenie nie przekraczało szkoły powszechnej. Fakt ten jednak — zdaniem prowadzącej kursy Heleny Leśniewskiej, która, jak wiemy, była również kierowniczką kursów warszawskich — nie obniżał ogólnego poziomu kursów prowadzonych przez KSS³⁸. Z zachowanych pism KSS dowiadujemy się ponadto, że wymagania dotyczące wykształcenia zgłaszających się na kursy ulegały stopniowemu zwiększeniu. Coraz częściej zdarzało się, że nie przyjmowano na kurs osób nie posiadających odpowiedniego wykształcenia. Dotyczyło to głównie

³⁸ Tamże s. 27.

tych, które nie posiadały szkoły powszechnej³⁹. Wyjątki stosowano rzadko i tylko wówczas, gdy zgłaszająca się dysponowała wyjątkowo dobrymi ocenami w szkole oraz latami praktyki w zakładzie. O tym, że usiłowano utrzymać kurs na odpowiednim poziomie pomimo przyjmowania osób o niższym cenzusie, świadczy również duży odsiew. Widzimy to zwłaszcza w latach wcześniejszych, gdy liczba osób o niskim cenzusie była szczególnie duża. Dotyczy to na przykład kursu z r. 1926/27, w którym brało początkowo udział 41 osób, a egzamin końcowy złożyło tylko 19 (w tym 18 zakonnice habitowych)⁴⁰. Zasięg oddziaływania kursów

Zagadnienie zasięgu oddziaływania kursów KSS organizowanych dla wychowawczyń zakładów opiekuńczych rozpatrywać można pod różnymi aspektami, mianowicie pod względem samej liczby kursantek, środowiska do którego należały i terenu, z jakiego pochodziły. Liczba osób, które ukończyły kursy organizowane przez KSS była, jak wiadomo, dość duża — bez kursu siódmego 322 osoby, co stanowiło 30% całego personelu zakonnego pracującego w zakładach w r. 1935. Powiedzieliśmy już wyżej, że kursy KSS przeznaczone były głównie dla zakonnice. Posiadamy też szczegółowsze dane dla niektórych kursów mówiące, do jakich zgromadzeń należały kursantki. Dla kursu z r. 1926/27 udało się na przykład ustalić, że brało w nim udział 31 zakonnice — w tym 8 słuźebniczek pleszewskich, 6 szarytek, 5 elźbietanek (por. tab. 7). Wiemy też, że kurs ten ukończyło 18 zakonnice habitowych, ale nie wiemy, niestety, do jakich zgromadzeń należały. Dla kursu IV z r. 1933 można ustalić, że na 64 osoby, które ukończyły kurs, było 60 zakonnice habitowych, a wśród nich m.in. 14 albertynek, 12 słuźebniczek starowiejskich, 9 szarytek (por. tab. 7). Kurs VI z 1935 r. ukończyło natomiast 61 osób, w tym 53 zakonnice habitowe (por. tab. 7): szarytki i słuźebniczki starowiejskie (po 9 osób), felicjanki (6 osób) oraz albertynki, jadvizanki i franciszkanki rodziny Marii (po 5 osób). W trzech wyżej wymienionych kursach najliczniejszy udział miały członkinie następujących zgromadzeń: szarytki — 24 osoby, słuźebniczki starowiejskie — 21 osób, albertynki — 19 osób, słuźebniczki pleszewskie i magdalęnki — po 10 osób oraz elźbietanki i jadvizanki — po 9 osób (por. tab. 7). Niestety, nie posiadamy materiałów potrzebnych do ustalenia liczby osób z poszczególnych zgromadzeń biorących udział w pozostałych pięciu kursach, stąd nie możemy stwierdzić, które zgromadzenia najbardziej korzystały z kursów KSS. Ogólnie jednak można przyjąć, iż z kursów tych korzystały przede wszystkim zakonnice habitowe (por. tab. 2).

³⁹ Życiorysy kilku osób zgłaszających się na kurs VI (1835 r.) opatrzone adnotacją, że osoby te nie zostały przyjęte na kurs. Były to osoby z nie ukończoną szkołą powszechną. Zgłosiło się np. 12 albertynek, a przyjęto tylko 5. APMP. KSS 13. Świadczy o tym również pismo KSS. APMP. KSS 10.

⁴⁰ Lista uczestników kursu z r. 1926/27. APMP. KSS 5; Leśniewska, jw. tab.: Zestawienie słuchaczy kursów [...].

Tabela 7. Uczestniczki kursów KSS z lat 1926/27, 1933 i 1935
według zgromadzeń

L.p.	Nazwa zgromadzenia	Liczba zakonnice			Razem
		1926/27 r.	IV/1933 r.	VI/1935 r.	
1.	szarytki	6	9	9	24
2.	slużebniczki starow.	—	12	9	21
3.	albertynki	—	14	5	19
4.	slużebniczki plesz.	8	—	2	10
5.	magdalenki	3	5	2	10
6.	elżbietanki	5	2	2	9
7.	jadwizanki	—	4	5	9
8.	felicjanki	—	1	6	7
9.	franciszczanki Rodz. Marii	2	—	5	7
10.	boromeuszk	—	4	2	6
11.	urszulanki SJK	—	2	4	6
12.	serafitki	2	3	1	6
13.	dominikanki z B.N.	1	2	—	3
14.	slużebniczki dębickie	—	2	—	2
15.	franciszczanki z Chojnic	2	—	—	2
16.	zmarłychwstanki	—	—	1	1
17.	pasjonistki	2	—	—	2
Razem		31	60	53	144

Podstawa: listy uczestniczek kursów w APMP. KSS nr 5, 6, 12/2-6, 12/15

Jeśli chodzi natomiast o terytorialny zasięg działania kursów KSS, to wzięto w nim pod uwagę województwo, na terenie którego mieszkały i pracowały biorące w nim udział osoby. Najwięcej materiału na ten temat dostarcza nam cytowana praca Heleny Leśniewskiej⁴¹. Posiadamy też dane archiwalne dotyczące kursów z r. 1931/32 oraz kursu z r. 1933⁴². W sumie dane te dotyczą czterech kursów i pokrywają się w zupełności z materiałem podanym przez H. Leśniewską. Łącznie posiadamy zatem na ten temat wiadomości odnośnie do siedmiu kursów. Dotyczą one kursu z r. 1926/27 i sześciu kursów organizowanych przez KSS w latach 1931–1935. Brakuje materiału tylko dla ostatniego — siódmego — kursu z r. 1937. Dysponujemy zatem dość pełną podstawą źródłową dla ustalenia terytorialnego zasięgu kursów KSS. Tabela 8 i mapa mówią nam, że zasięg ten był szeroki i obejmował prawie całą Polskę. Tylko zakonnice z dwóch województw — nowogrodzkiego i wołyńskiego —

⁴¹ Jw.

⁴² Zestawienie według województw; APMP. KSS 8.

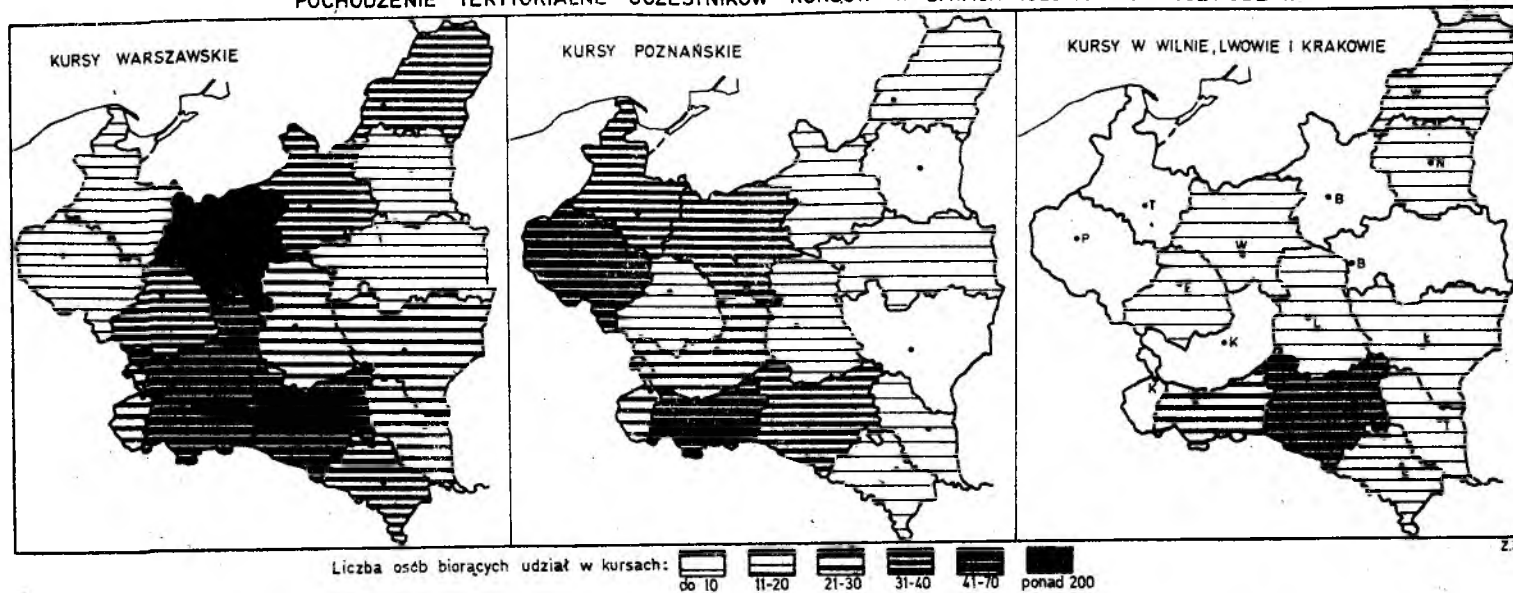
Tabela 8. Uczestnicy kursów w latach 1925–1935 według województw (według H. Leśniewskiej)

L.p.	Województwo	Miejsce kursu					
		Warszawa		Poznań (KSS)		Wilno, Lwów, Kraków	
		Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1.	warszawskie z Warszawą:	231	33,7	37	11,5	2	1,7
2.	łódzkie	33	4,8	16	5,0	1	0,8
3.	kieleckie	47	6,9	22	6,8	—	—
4.	lubelskie	26	3,9	15	4,7	1	0,8
5.	białostockie	39	5,7	4	1,2	—	—
6.	wileńskie	36	5,3	10	3,1	18	15,0
7.	nowogródzkie	17	2,5	—	—	1	0,8
8.	poleskie	13	1,9	1	0,3	—	—
9.	wołyńskie	22	3,2	—	—	3	2,5
10.	poznańskie	18	2,6	67	20,8	—	—
11.	pomorskie	19	2,7	34	10,6	—	—
12.	śląskie	25	3,6	26	8,1	—	—
13.	krakowskie	51	7,5	47	14,6	29	24,2
14.	lwowskie	46	6,7	35	10,9	45	37,5
15.	stanisławowskie	34	4,9	6	1,8	11	9,2
16.	tarnopolskie	28	4,1	2	0,6	9	7,5
Razem		685	100	322	100	120	100

nie brały udziału w kursach KSS. Znikomy też był udział zakonnic z Województwa poleskiego i tarnopolskiego. Najliczniej reprezentowane były natomiast zakonnice z województwa poznańskiego (67 osób), krakowskiego (47 osób), warszawskiego (37 osób) i pomorskiego (34 osoby). Por. tabelę 8 i mapę 1b. Szczególnie duży jest odsetek osób z województwa warszawskiego, gdyż w Warszawie w tym samym prawie czasie zorganizowano równoległe aż 12 kursów, w których uczestniczyło łącznie 685 osób (por. tab. 2, 8). Ma tu zapewne potwierdzenie wypowiedź H. Leśniewskiej, że nie wszystkie osoby zgłaszające się na kursy warszawskie zostały na nie przyjęte. Dlatego korzystały z kursów organizowanych przez KSS. W tabeli 8 widzimy również, że z kursów KSS korzystały także licznie i te województwa, które posiadały własne ośrodki szkoleniowe, jak wileńskie, lwowskie i krakowskie. Z powyższego wynika, że jakkolwiek KSS była instytucją kościelną archidiecezji poznańskiej, to jednak korzystały z niej niemal wszystkie diecezje w Polsce. Zasięg więc oddziaływania KSS poprzez kursy dla wychowawczyń zakładów opiekuńczych był istotnie rozległy.

POCHODZENIE TERYTORIALNE UCZESTNIKÓW KURSÓW W LATACH 1925-35 WG WOJEWÓDZTW

22

INNE KURSY ORGANIZOWANE PRZEZ KSS

Oprócz wyżej omówionych kursów dla wychowawczyń KSS organizowała również inne, w których brały udział zakonnice. Były nimi kursy dla kierowniczek ochron i dla siostr parafialnych. Niestety, prawie nie ma materiałów archiwalnych na ten temat. Trochę wiadomości dotyczących kursów dla ochraniarek znajdujemy w aktach Kurii Diecezjalnej Łódzkiej. Czytamy tam w jednym z pism, że w październiku 1926 r. odbędzie się miesięczny kurs KSS dla kierowniczek i kierowników ochron oraz innych zakładów otwartych; że w kursie tym uczestniczyć mogą osoby bez specjalnego przygotowania naukowego⁴³. W piśmie zaś „Caritas” do komitetu organizacyjnego KSS czytamy, że kurs dla ochraniarek odbędzie się dopiero w lutym lub marcu 1927 r.⁴⁴ Ze sprawozdania natomiast z działalności KSS za r. 1928 dowiadujemy się, że odbyły się dwa kursy dla kierowniczek ochron⁴⁵. Jeden z nich odbył się w r. 1927 i trwał od 8 III do 8 IV. Cieszył się takim powodzeniem, że trzeba było zorganizować drugi w r. 1928, który trwał od 17 IV do 16 V⁴⁶. Drugi kurs pomyślany był, jak wynika ze sprawozdania, jako dokształcający dla osób pracujących w ochronkach dla dzieci przedszkolnych lub mających odpowiednie przygotowanie. Sprawozdanie podaje, że kierownikiem naukowym kursu była Stefania Posadzowa, referentka wydziału wychowania przedszkolnego przy Kuratorium Okręgu Szkolnego w Poznaniu. Ona także wykladała na kursie metodykę wychowania przedszkolnego. Wykłady z psychologii dziecka wygłosił m.in. dr Frycz, a z higieny dziecka — dr Hundtowa⁴⁷. W kursie tym wzięło udział 49 osób, w tym 23 zakonnice habitowe⁴⁸. Oprócz biorących pełny udział w wykładach uczęszczało na nie dorywczo jeszcze kilka osób, w tym także zakonnice. Uczestniczki tego kursu pochodziły głównie z województw: poznańskiego, pomorskiego i śląskiego, a także z byłej Kongresówki⁴⁹.

Oprócz wyżej omówionych kursów KSS organizowała również kursy dla siostr parafialnych. Zdekompletowane archiwalia KSS nie pozwalają, niestety, na dokładniejsze omówienie tych kursów. W Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu znajdują się jedynie drukowane formularze zaświadczeń o odbyciu kursów dla siostr parafialnych⁵⁰. W jednym z numerów „Wiadomości Diece-

⁴³ Pismo „Caritas” do bpa Tymienieckiego z dn. 21 V 1926 cyt. w przyp. 11.

⁴⁴ APMP. KSS 1/8.

⁴⁵ Sprawozdanie KSS za r. 1928 zob. przyp. 10

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ AKAP. KSS.

zjalnych Łódzkich” zamieszczono natomiast odezwę dyrektora KSS ks. E. Kozłowskiego, w której podano do wiadomości, że w KSS odbędzie się drugi z kolei kurs dla sióstr parafialnych, czyli dla zakonnice pracujących w parafialnej akcji dobroczynnej⁵¹. W odezwie czytamy, że kurs ten ma je zapoznać z ustawodawstwem społecznym i nowoczesnymi metodami akcji charytatywnej. Program kursu przewidywał poza wykładami również praktykę w odpowiednich instytucjach oraz wizytacje szeregu dzieł społecznych. Kurs trwał miesiąc. Nie wiadomo, niestety, dokładnie, ile kursów tego rodzaju zorganizowano i ile osób brało w nich udział. Wyżej wspomniane „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” mówią o dwóch kursach, ale — być może — zorganizowano ich więcej. Co do liczby uczestniczek nie udało się zebrać żadnych danych. Ze względu jednak na znaczną liczbę sióstr parafialnych przypuszczać należy, że liczba biorących udział w tych kursach musiała być duża. Wskazuje na to również odezwa dyrektora KSS zamieszczona w „Wiadomościach Diecezjalnych Łódzkich”. Należy bowiem sądzić, że wysłano ją także do innych diecezji. Tę z kolei pozwala przypuszczać, że w kursach dla sióstr parafialnych brały udział zakonnice z różnych diecezji i że liczba ich mogła być pokaźna.

Oprócz omówionych wyżej kursów, na których doksztalcano zakonnice, korzystały one również z prowadzonego przez KSS dwuletniego Wyższego Katolickiego Studium Społecznego. Na podstawie zdekompletowanych źródeł stwierdzamy na przykład, że w r. 1931 na drugim roku tego studium było razem 27 słuchaczy, w tym 3 zakonnice⁵². Z innego zaś dokumentu dowiadujemy się o dwóch innych zakonnicach, urszulankach Unii Rzymskiej, które ukończyły Studium⁵³. O dwóch następnych, należących do służebniczek, uzyskano ustne informacje⁵⁴. Dokładnej jednak liczby sióstr zakonnych biorących udział w Studium nie da się ustalić. Z ustnych relacji jednej z uczestniczek Katolickiego Studium Społecznego wiadomo, że korzystały z niego cztery zakonnice: dwie boromeuszki, jedna służebniczka pleszewska i jedna służebniczka starowiejska⁵⁵. Wiemy też, że wśród zakonnice, które ukończyły Katolickie Studium Społeczne, znalazły się takie, które po uzyskaniu przez Studium praw państwowych wyższych uczelni podjęły dalsze studia uzupełniające, aby te prawa uzyskać⁵⁶. Innych wiadomości dotyczących udziału zakonnic w Studium nie udało się uzyskać. Jak widać zakonnice korzystały również dość licznie z tej formy doksztalcania zawodowego.

Reasumując omówione powyżej zagadnienia, stwierdzamy, że przedstawione tu materiały, jakkolwiek mocno zdekompletowane, pozwoliły zoriento-

⁵¹ „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” R. 13:1933 nr 4 s. 130 n.

⁵² Spis słuchaczy Katolickiego Studium Społecznego z r. 1931. AKAP. KSS 5.

⁵³ Pismo z dn. 28 VIII 1938. AKAP. KSS 6.

⁵⁴ Relacja ustna s. Władysławy Niklewskiej (służebniczki pleszewskiej) z dn. 28 VII 1978 r.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Por. przypis 53.

wać się, że rola KSS w zawodowym dokształcaniu zakonnic była duża. Dotyczy to zwłaszcza kursów, i to szczególnie kursów dla wychowawczyń zamkniętych zakładów opiekuńczych. Pozwoliły one zakonnicom uzupełnić braki w ich zawodowym wykształceniu. Miało to szczególne znaczenie dla tych, które ze względu na zaniżone wykształcenie ogólne nie mogły uczestniczyć w kursach organizowanych przez inne ośrodki. Kursy organizowane przez KSS wywarły zapewne także dodatni wpływ na rozwój prac i instytucji prowadzonych przez żeńskie zgromadzenia zakonne. A ponieważ liczba zakładów opiekuńczych i punktów pracy charytatywnej kierowanych przez zakonnice była znaczna, akcja ta z pewnością dodatnio wpływała na ogólny poziom opieki społecznej w Polsce.

ROLLE DER KATHOLISCHEN SOZIALSCHULE IN POZNAŃ IN DER FORTBILDUNG VON ORDENSCHWESTERN

Zusammenfassung

Im Artikel wurden archivalische Quellen aus den Jahren 1926–1939 ausgenutzt, die während des zweiten Weltkrieges unvollständig gemacht worden sind, Quellen, die im Staatsarchiv der Stadt Poznań und poznaner Wojewodschaft gesammelt wurden und auch einige Publikationen, die der erwähnten Schule aubertreffen, als auch Bearbeitungen, die an besprochene Problematik anknüpfen.

Anhand der Quellen wurde beweist, dass eine Hauptform der Fortbildung der Ordenschwester, die von der KSS geführt wurde, vor allem verschiedene Kurse waren und vornehmlich für tätige Betreuerinnen geschlossener Pflegeanstalten. Führung solcher Kurse war eine Antwort auf damals aktuelle Bedürfnisse. Die Kurse wurden auf Basis der Programme des Ministeriums für Soziale Fürsorge (vgl. Tab. 3. u. 4.) und bei seiner Zustimmung organisiert.

Das Niveau der Kurse entsprach allen Ausprüchen der Behörde. Eine Besonderheit der KKS — Kurse, die sie von anderen Kursen, die von anderen Zentren und darunter auch von MOS geführt wurden, unterscheidete, war ihre Teilung in zwei Serien. Das leistete den Teilnehmern gewähr, ihre in der ersten Serie der Vorlesungen und des Unterrichts erworbenen Kenntnisse bei einer konkreten Arbeit in einem Anstalt zu vergleichen und ihre Bemerkungen und Einwände nach dem Rückkehr zur zweiten Serie des Kurses zu äussern. In den Jahren 1926–1937 hat KSS 7 Kurse organisiert, dabei die knappsten Angaben hat man über den letzten Kurs im Jahre 1937 gewonnen.

An 6 Kursen (1926–1935) nahmen 322 Personen aus verschiedenen Versammlungen (vgl. Tab. 7.) und fast aus allen Wojewodschaften teil: Poznań (67), Kraków (47), Warszawa (37) und Pomorze (34., vgl. Tab. 8 und Karte). Das Niveau der Ausbildung der Kursteilnehmer zeigt Tabelle 1. Ausser dieser Kurse organisierte die KSS auch Kurse für leiter der Kinderheime und auch für Pfarrordenschwester. Der Kurse anbetreffende Quellen sind kaum vorhanden. Ordenschwester genossen auch und sogar zahlreich das Recht, ein auch von der KSS gefürtes Höheres Sozialstudium benutzen zu können.

Das Studium hat im Jahre 1937 Staatsrechte der Hochschulen erworben. Es ist nicht gelungen, nähere Aufgaben darüber zu finden.